

Ta deg TID

Lydfortellinger av kurator Solveig Lønmo

INTRO

Velkommen hit, akkurat nå. I dette øyeblikk – et gitt punkt på din egen tidslinje, eller i en løkke i din tidsspiral – har du valgt å tre inn i utstillingen [som heter] *Ta deg TID*. Det du kan oppleve her er et eksentrisk utvalg kunstverk og gjenstander som på ulike måter, og i utveksling med hverandre, forteller noe om fenomenet *tid*.

Vår opplevelse av verden preges helt grunnleggende av tiden som går. Med oss inn i nået har vi fortiden, som i minnenes drakt utgjør en subjektiv, personlig historie. Den er strengt tatt forbi, har glidd gjennom fingrene på oss, men finnes liksom fragmentert i tingene som fortsatt er hos oss. Kunst motvirker på et vis tidens utvisking av erindringer. Det meste i dette gallerirommet var her lenge før oss, og vil eksistere lenge etter.

Forskere har kommet frem til at tilblivelsen av universet, altså det som kalles Big Bang, varte i kun en ufattelig liten brøkdel av et sekund. I dette øyeblikket for 13,8 milliarder år siden oppsto fysikkens dimensjoner slik vi kjenner dem. Det var altså da tiden begynte. Men hva er tid? «Såfremt ingen spør meg, vet jeg det», sa tenkeren Augustin treffende for 1600 år siden. Det er fortsatt vanskelig å forklare. Og tiden er elastisk. Einsteins relativitetsteori fra 1915 satte en stopper for forestillingen om absolutt tid: Det eksisterer ingen universell samtidighet. Tiden beror på hastighet og avstand; enhver som er i bevegelse bærer med seg sin egen tid.

Ta deg TID er ingen uttømmende utstilling om tidsfenomenet. Den er en eksperimentell komposisjon der de ulike delene viser til nye sider ved hverandre, gjennom likheter, friksjoner og uvante forskyvninger. Eldre verk representerer ikke begynnelsen på en kronologi, men plasseres i en samtidighet med nyere verk. De er ment å utdype, iblant også provosere hverandre. De presenteres fysisk nærmere hverandre enn vanlig; tidsrommene er på et vis komprimert. Utstillingen rommer fortellinger om tid som vil kunne leses på utallige måter.

Det ligger en oppfordring i utstillingstittelen *Ta deg TID* om å bevilge deg en liten pause fra hverdagshastigheten. Er du av dem som den siste tiden har fått

ditt vante tempo utfordret, sitter du kanskje igjen med en fornyet oppmerksomhet rundt timenes varighet. Repetisjoner føles gjerne sterkere når hendelsesrommet begrenses. Tiden kan fly, men den kan også snegle seg av gårde. Mens man strever med å definere hva tiden egentlig er, naturvitenskapelig sett, er den jo i din bevissthet – i et tempo som er både relativt og personlig – hele livet.

Er det vi som finnes i tiden, eller tiden som finnes i oss? Fysikeren Carlo Rovelli formulerer med en dikters følsomhet at tiden faktisk *er oss*:

Vi er dette rommet, denne lysningen som erindringssporene inni nervecellenes koblinger har åpnet opp. Vi er erindring. Vi er nostalgi. Vi er lengsel etter en fremtid som aldri kommer. Dette rommet som erindringen og forventningen dermed har åpnet, er tiden, som kanskje noen ganger skremmer oss, men som, når alt kommer til alt, er en gave.

Tar du imot tidsgaven?

I – TIDSMÅLING

Vet vi hva tiden er dersom vi vet hva klokka er? Neppe. Men la oss starte med et blikk på måling og kvantifisering av tiden, som på godt og vondt er grunnleggende premisser for våre moderne liv. I midten av rommet ser du en stor klokke markert på gulvet. Vi starter klokka ett, i avdelingen med alle klokkene, og følger urskivens inndeling rundt i utstillingen.

Ordet *tid* stammer fra det indoeuropeiske *di* eller *dai*, som betyr «å dele». Året deles inn i årstider, måneder og dager, som følge av naturens sykluser. Kalenderen viser til klodens rotasjon rundt sola og sin egen akse, og vi sår og høster når det er tid for det ene eller andre. Men kalenderen består også av vilkårlige eller kulturelt betingede ordensprinsipper, som for eksempel uker. Og kalenderen har gjentatte ganger opp gjennom historien blitt endret for å markere maktsvingninger og nye verdensordener.

I tidsregningen vår viser år 0 til kristendommens store pretensjoner. Pave Gregor den 13. var heller ikke snau da han ønsket universell gyldighet for sin kalenderreform i 1582. Påskuddet var at internasjonal handel krevde en standard – og den skulle være den katolske kirkens. I England ble den gregorianske kalenderen innført først 170 år senere, på grunn av reformasjonens motstand mot pavemakten. Dette resulterer i motsigende historiske opplysninger som for eksempel dødsdatoen til de to berømte forfatterne Cervantes og Shakespeare. Begge gikk bort den 23. april 1616, men dette er ikke samme dag. Britiske Shakespeare døde 10 dager senere enn spanjolen Cervantes.

Maktsyke herskere og endringsviltne revolusjonære har gjentatte ganger prøvd å innføre nye standarder. Etter den franske revolusjonen ønsket man at et døgn skulle vare i 2×10 timer, en time i 100 minutter, og at en uke skulle bestå av 10 dager. Både Mussolini og Hitler prøvde seg med sine egne inndelingsidealer. Men stormannsgalskapen måtte gi tapt mot tidsfelleskapet.

Mekanismen som deler inn tiden vår på et detaljert nivå er selvfølgelig klokka. Vi vet ikke nøyaktig når eller hvor på 1200-tallet at uret ble oppfunnet. Men det forandret for all tid menneskets bilde og oppfatning av tiden; fra da av forstår man gjerne tid som ren rekkefølge, som en ensartet strøm uten kvalitative forskjeller.

I sin bok *Tidens historie* (fra 1999) presiserer den norske idehistorikeren Trond Berg Eriksen at de første urverkene var så sjeldne at de ble oppfattet som

leketøy, rariteter eller luksusvarer. Det er først når mange begynner å bruke det, fra 1500-tallet, at uret får sin mektige betydning. Klokka som organiseringsinstrument forvandlet en rekke gamle etiske, juridiske og politiske problemstillinger til spørsmål om tid, og ble slik selve symbolet på moderniseringsprosessen i Europa. Helt rasjonell var man nok likevel ikke når man avholdt rettsaker mot klokker som hadde gjort feil så sent som på slutten av 1600-tallet. Klokkene, som gjerne hadde egennavn, kunne bli straffet med pisking.

Urmakeryrket krevde detaljert kunnskap om astronomi og matematikk. En av de mest berømte urmakerne fra 1700-tallets Amsterdam, Otto van Meurs, står bak gulvuret med de tre forgylte mytologiske figurene på toppen av klokkekassen, du ser den stå inntil en av søylene i denne avdelingen av utstillingen. Urskiven demonstrerer de praktiske prinsippene for organisering av tiden; den har den ordinære time- og minuttringen, en mindre sekundring, samt en dagskive med malte bilder av guddommene som har gitt ukedagene navn. I den buede avslutningen på toppen angir urskiven i tillegg aktuell måned og månefase. Den roterende skiven med stjernehimlen og månesirkelen som viser seg fra henholdsvis ny til ne utgjør et vakkert bilde av den astronomiske oversikten man hadde evnet å skaffe seg – og attpåtil visualisere, med tannhjul, pendel og presise matematiske beregninger.

Å eie eller beherske tidsmåleren viste at man var herre over sin egen tid. Et bærbart ur ga selvfølgelig eieren en aura av kontroll, autonomi og status. I den ene monterer trylles lommeur ut av en plansje som forklarer horologien, altså urmakerkunsten, i bind IV av Denis Diderots *Encyclopedie* fra 1762 (det du ser her er faktisk førsteutgaven av verdens første leksikon!). Blant de mekaniske miniatyrene finner du, blant mange flotte, et fransk ur fra ca. 1780, med dypblå emaljeskive med menneskefigurer i siselert forgylt sølv. Kledd i eksotiske, orientalskinspirerte antrekk, slo figurene (den gangen uret var trukket opp) med ørsmå bevegelige armer regelmessig på hver sin klokke holdt opp av en smilende engel. Lommeurets eier ble slik minnet om hva enn det var tid for.

Klokkene i museets samling nyter i dag en slags pensjonisttilværelse der det ikke stilles presise krav til dem. Den ene motsier den andres beskjeder. Finner du den av klokkene som faktisk går? Hvis du besøkte museet for 30 år siden eller mer, husker du kanskje at de fleste klokkene i samlingen var stilt, og trofast markerte timene som passerte i et polyfont klokkekor.

II - LIVETS TID

For rundt 2000 år siden ble de to små keramikkstatuettene i vår monter formet i leire, av hendene til samfunnsborgere som observerte og dokumenterte nytt liv i armene til mødre som nærret de små i kraft av seg selv. Livets mirakel, kanskje beskyttet nettopp av figurene som magisk bidro med en rituell funksjon i datidens Japan? Leiren ble brent, og fikk med det en holdbarhet få materialer forunt; keramikk som får ligge stødig begravd knuser og forvitrer ikke. 2000 år senere kan vi studere de bestandige tidsvitnene i all sitt vibrerende nærvær. Statuettene forteller om de av livets faser som aldri forandrer seg. Vi ammer fortsatt, akkurat slik.

Menneskehetens historie, slik den fremstår for oss i nåtiden, avhenger av *tingene* som har overlevd tidens tann. Er ditt bilde av tiden en linje, der ammefigurene plasseres langt til venstre? Tidslinjen som pedagogisk forklaringsmodell ble introdusert av kjemiker og teolog Joseph Priestley i 1765, altså på leksikonfar Diderots tid. Linjen har en retning, og definerer epoker, historisk fremskritt og hendelser å merke seg.

Yayoiperioden i Japan etterfølges av Kofun- som etterfølges av Asukaperioden. Livet til personen som skapte ammefiguren er en mikroskopisk bolk på en kunsthistorisk linje som suser av gårde mot andre tider og steder. Likevel har lignende figurer blitt laget igjen og igjen, mange steder i verden. De handler om livets egen tid.

Kobbersmykket *687 Years*, det med alle de små, sammenhektede delene, er laget av norske Nanna Melland i 2008. Er de kroker, små verktøy, merkelige nøkler, klokkedeler? Nei, de er prevensjonsspiraler. Akkurat disse har vært i bruk av ulike kvinner i til sammen 687 år. Kobberspiralene er deler av levd liv, kjærlighetsliv, valg, kontroll, smerte, glede; de er forhindret liv, tider som aldri startet. Punkter uten utstrekning på noen tidslinje. Samtidig har de små innretningene muliggjort *andre* tidslinjer med markeringer og bolker som faktisk hendte. Historier som ble skrevet.

Hva er de viktige markeringene på din linje? Og hva med denne dagen, som leves fra du står opp til du går til sengs, har den noen *tidspunkt* som skiller seg ut? Gjenstandene og kunstverkene i avdeling II viser på ulike måter til livets rytmer. Sykliske, gjentakende, men med en uunngåelig retning.

Carlo Rovelli skriver i sin perle av en bok *Tid* fra 2017 (nydelig oversatt fra italiensk av Birgit Owe Svihus) om erindring, og hvordan erindringen former identiteten. Han skriver selvransakende, men også allmenngyldig:

Vi er ikke en samling uavhengige prosesser i en rekke øyeblikk som følger etter hverandre. Hvert øyeblikk av vår eksistens er knyttet med en besynderlig tredobbelt tråd til fortiden vår – både den umiddelbart foregående og den som ligger lenger tilbake i tid – gjennom erindringen. I nåtiden vår myldrer det av spor som fortiden vår har etterlatt seg. Vi er historier for oss selv. Fortellinger. Jeg er ikke denne tilfeldige mengden kjøtt som ligger henslengt på sofaen og taster bokstaven «a» på en liten bærbar datamaskin; jeg er tankene mine som er fulle av spor etter setningen jeg er i ferd med å skrive; jeg er kjærtegnene fra min mor og den stille vennligheten min far har veiledet meg med; jeg er reisene jeg foretok da jeg var ung, alt det jeg har lest som har festet seg lag på lag i hjernen min, alle forelskelsene mine, alle sorgene, vennskapene, alt det jeg har skrevet, lyttet til, alle ansiktene som har festet seg i erindringen min. Jeg er først og fremst han som for litt siden skjenket seg en kopp te. Han som for et øyeblikk siden tastet ordet «erindringen» på tastaturet til denne datamaskinen. Han som nå nettopp pønsket ut den setningen jeg nå holder på å skrive ferdig. Hvis alt dette skulle forsvinne, ville jeg fortsatt finnes?

De færreste blir tildelt mer enn 2,5 milliarder hjerteslag. Mer om døden senere i vår tidsreise.

III – ØYEBLIKKET

Kikker vi opp på nattehimmelen, skuer vi inn i fortiden. Vi ser *bilder* av stjernene som reflekterer deres separate øyeblikk, slik de fant sted for titalls, ja opptil tusenvis av år siden. *For oss* ser stjernene samlet sett slik ut, akkurat nå. Vårt eget «nå» er summen av mange ulike hendelser som har skjedd til hver sin tid.

Det er kanskje greit å forstå det *teoretisk*, det at avstandene i verdensrommet er så store at lyset – selv så raskt det reiser – bruker hele 8 minutter og 19 sekunder fra sola til jorda. Avstanden til nærmeste nabostjerne, Proxima Centauri, gjør at lyset fra den må reise over 4 år til det treffer vårt blikk. Gjennom Hubble-teleskopet har man kunnet observere en galakse som befinner seg over 13 milliarder lysår fra vår, noe som betyr at man da ser galaksen slik den var for over 13 milliarder år siden. Det er ikke lett å ta disse abstrakte størrelsene innover seg. Fakta er imidlertid at nåtiden definitivt er et *lokalt* fenomen.

Speilbildet ditt er en del av din lokale nåtid, og reflekterer øyeblikket umiddelbart; det kastes liksom tilbake til deg idet det finner sted. Dette er deg, i dag, i dette sekund, gyllent rammet inn og omkranset av fugler, klokker og monstrøse delfiner. Midt i en utstilling, i et museum i Trondheim. Akkurat så gammel er du nå. Etterpå er dette fortid.

En kameralinse fanger slike glimt, og kan gi ettertiden innblikk i tidsutsnittene fotografier utgjør. Fotografiet har hatt større betydning for vår alminnelige erfaring av tiden enn det Albert Einsteins relativitetsteorier har hatt, mener idéhistoriker Trond Berg Eriksen. Fotografiet dokumenterer fortiden, både de store hendelsene og de ubetydelige øyeblikkene vi aldri ville husket om de ikke var festet til film. Det bevarer tiden vår, slik vi husker – eller ønsker å huske den. Et knippe fotografier satt inn i album, eller bare som bildefiler ordnet kronologisk i mapper på datamaskinen, gir oss et oversiktsbilde av livsløpet som før fotografiet var helt utenkelig.

Kunsthistoriker Geoffrey Batchen mener at det å betrakte et foto er en temporal bevegelse frem og tilbake mellom fortid og nåtid, og slik en måte å helt konkret bevitne at tiden går. Fotografier gjør oss derfor samtidig oppmerksomme på vår egen gradvise bortgang. Som tenkeren Roland Barthes skrev i *Det lyse rommet* (1980) er ethvert fotografi ladet med katastrofe. Når han ser et gammelt bilde av sin mor som barn, rystes han av tanken på døden

som han vet venter henne, altså av en katastrofe som – når han betrakter bildet – allerede har skjedd. Å betrakte fotografier kan på samme tid virke lindrende. Menneskene som er avbildet insisterer på å bli værende hos oss, til å transcendere tidens gang. Og på sett og vis gjør de det.

Både det ufattelig store, som galaksers avstander, og det ufattelig lille, som nået som 'knips' er forbi idet du definerer det, kan gi en *sublim* erfaring. Det sublime overskrider vår normale evne til å fatte eller gripe, og kan derfor gi oss følelsen av både avmakt og undring. Stoikerne i antikken mente at øyeblikket er en illusjon, for hvis man fjerner fortid og fremtid er det ingenting igjen. Men Augustin mente, litt senere, at øyeblikket *må* ha et visst omfang om ikke livet og verden skal oppløses i usammenhengende biter.

Øyeblikket kan, når det kommer til vår konkrete opplevelse av det, fylles med sanselighet. Slik kan det fremstå både konkret og nesten materielt for oss. Bare tenk deg den oppmerksomheten en sterk lukt kan gi en hvilken som helst situasjon. Duft er gjerne kortvarig, men kan gjøre voldsomt inntrykk. Luktevanنشusene fra 1700-tallet tilbød redning hvis omgivelsene ble for overveldende; de inneholdt en svamp trukket med parfyme, som virket oppkvikkende og skjerpene når man åpnet lokket. Ble luften for tung, fylt av kroppslukter og påtrengende stank, var det best å stikke nesen nedi en slik forgyllt beholder med redning. Den hjerteformede flakongen i veggisjen representerer det vi kan kalle en hypersanselighet, og er samtidig en veldig personlig gjenstand. Den bærer med seg drypp av andre tider og forgagne, flyktige øyeblikk.

IV – TEMPO

Merker du at hvert verk og hver gjenstand har sin egen hastighet, sin egen tidsmessige bane? I løpet av din utstillingsvandring blir du trukket og dyttet gjennom tid, noen ganger seigt – andre ganger i et høyt tempo. Gå for eksempel helt nært den lille sytrådveven av Solveig Aalberg, festet til veggen. Lar du deg føre med trådens skjøre, langsomme retninger? Verket heter «Continuum», som betyr en helhet som endres så smått og gradvis at forskjellene ikke oppleves før man ser ytterpunktene. Prøv å dvele litt der inne, før du går videre. Og hvordan er tempo i gulvuret «Correct» kontra i de eldre, ærverdige gulvurene du møtte i starten av utstillingen? Kanskje er tidsånden i perioden tingen ble laget med og påvirker dens indre hastighet. Eller er det vårt forhold til perioden i ettertid som angir hvilket tempo tingen utstråler?

Proessen bak tilvirkingen er også en faktor. Vi har inkludert den kjente Thonet-stolen i denne avdelingen, verdens første masseproduserte møbel lansert i 1859. Stolen markerer en ny mentalitet, og ikke minst effektivitet. I enden av rommet, utenfor utstillingens avdeling VI, viser vi Charlie Chaplins ikoniske stumfilm *Modern Times* fra 1936. Rollefiguren Landstrykeren, spilt av Chaplin selv, strever med å overleve i et moderne, industrialisert samfunn. I en kapitalistisk verdensorden administrerer klokka virkeligheten. *Tid er penger*, som Benjamin Franklin formulerte allerede i 1748. Som tilskuer er det umulig å ikke bli med på Chaplin-filmens fart. Musikken forsterker opplevelsen, og for ikke å trekke hele utstillingen med i det heseblesende tempo, finner du den tilgjengelig som lydspor på samme sted som denne lydovisningen.

Men vent litt, bli her en liten stund til. Tar du deg tid? Her i avdeling IV kan du også se en ubrent leirkopp løse seg opp i vann. Skjer det ikke sakte og raskt på samme tid? Keramiker Elisa Helland-Hansen har ikke manipulert filmens tempo, nedbrytningen skjer i sanntid. Av jord er du kommet, til jord skal du bli.

Tenk tilbake på en situasjon der tiden gikk overraskende fort. Når tiden er innholdsrik og givende, er den liksom kort mens den pågår. Når vi derimot ser tilbake på den innholdsrike tiden, virker den lang. Opplevelsen av tid endrer seg også med alderen. 1800-tallsfilosofen Arthur Schopenhauer mente at dagen er dobbelt så lang for en tiåring som for en tjueåring – fordi den jo utgjør en dobbelt så stor del av barnets samlede liv.

Vi voksne lever i *bits* og *bytes*, i bredbåndshastighet, sier den britiske kunstneren Antony Gormley, og mener at vi i løpet av industrialiseringen har

glemt den biologiske tiden. Ved å skulle utføre alle oppgaver så fort som mulig, tror vi gjerne at vi kan spare tid. Men til hva? I Michael Endes fantastiske bok *Momo – eller kampen om tiden* fra 1973 opplever menneskene å bli frastjålet den «oppsparte» tiden, av tidstyver som fryser den ned til eget bruk. Folket merker det ikke engang, livet blir bare tristere og gråere. Heldigvis finner heltinnen i historien, lille Momo, en måte å befri tiden på, slik at den kan fly tilbake inn i menneskenes hjerter.

V – DET NYE OG DET GAMLE

Hva betyr det å være *samtidig*, og i takt med sin tid? Betyr det å aktivt følge med og forme livet sitt i tråd med nyheter, nylanseringer, nyvinninger? Ligger det slik en verdiforskjell i vektingen av det nåtidige kontra det gamle? Filosof Giorgio Agamben mener at samtidighet også innebærer en kritisk distanse til sin egen tid. Sammenfaller man *for* godt med sin epoke og lever sømløst knyttet til den i alle dens aspekter, er man ikke virkelig samtidig, fordi man ikke evner å se sin tid *tydelig* nok.

Hva er da samtidskunst? All kunst har vært det. Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum har siden grunnleggelsen i 1893 hatt et fokus på kunsthåndverk og design fra det som til enhver tid er samtiden. Den første direktøren, Jens Thiis, var orientert mot nettopp *art nouveau*, den nye stilen, som var på moten i overgangen fra ett århundre til et annet. Det sies gjerne at *art nouveau* var både konservativ og radikal, tradisjonell og moderne i sin tid. Slik var den nettopp samtidig i sin natur, om vi holder oss til Agambens krav om en viss friksjon og tvetydighet.

Gamledager er relativt, bare spør en femåring. Tidsperspektivet til en arkeolog er tusener og titusener av år. Geologen regner i *millioner* av år som sin minste enhet. Vi mennesker er nyankomne, med bare ca. 200 000 år bak oss. Det enkelte menneskeliv er så utrolig kort i lys av slike perspektiver! Om du vil få tiden rett i fleisen, ta en liten avstikker inn til midten av urskiven på gulvet. Her snubler du over 175 millioner år i form av et fossil. Ammonitter er en type utdødde blekkspruter, og i dette fossilet av en kan du fordype deg i den vakre spiralformen. For meg er denne linjen et perfekt bilde av tid, uendelig både innover og utover dersom man forfølger den abstrakt. Fossilet er virkelig «verden av i går», og tenk at vi kan se den her og nå.

Tilbake til menneskehetens tidsalder. Man har funnet kunst som ble laget for 30 000 år siden; Venus-figuren fra Dolní Věstonice i Tsjekkia er til å begynne å gråte av. Den er dessverre ikke i vår utstilling, men vi har antikk keramikk fra 300-tallet. Vi kan imidlertid ikke se disse eldgamle skulpturene med annet enn vårt nåtidige blikk. Slik skaper vi dem retroaktivt på nytt. Nåtiden reviderer linsen vi ser fortiden gjennom.

Kunstens tid beveger seg både forover og bakover. Formene til Hans Copers tre keramikkvaser fra 1973 kunne like gjerne ha tilhørt kykladiske

marmorskulpturer fra 2500 år før vår tidsregning. Og kykladiske steinalderskulpturer kunne igjen vært utført av, ja, la oss si Pablo Picasso.

Igjen, all kunst har vært samtidskunst. Tiden og stedet noe ble laget hindrer det ikke i å opptre andre tider og steder. Kunstverk kveles om vi kun ser dem som historiske dokumenter, mener kunsthistoriker Amelia Groom. Om vi derimot tillater det, gjenfødes kunstverkene på nytt og på nytt i møte med våre blikk, og er vedvarende hendelser heller enn lukkede, avsluttede objekter.

Nok en gang skal naturviteren Carlo Rovellis ord få avslutte vår tankerekke: *Vi er en del av et nettverk som strekker seg mye lenger enn de få dagene livene våre varer, langt videre enn de få kvadratmeterne der vi ferdes.*

VI – SYMBOLER PÅ TID

I Pradomuseet i Madrid finnes et fryktingytende maleri av Francisco Goya som viser Saturn, guden i romersk mytologi, som spiser sine barn. Saturn tilsvarer Kronos i gresk mytologi. Titanen Kronos var sønn av Uranos (himmelen) og Gaia (jorden) og far til Poseidon, Hera, Hestia, Hades, Demeter og Zevs. Kronos slukte etterkommerne sine etter hvert som de ble født, av frykt for å miste herredømmet. Yngstemann Zevs unnslopp, og tok opp kampen med sin far. Zevs og den nye gudeslekten seiret, og Kronos måtte kaste opp igjen barna han hadde slukt, før han ble forvist til Tartaros, avgrunnen.

Allerede i antikken var det tidvis en sammenblanding av guden Kronos [skrevet rett frem] og Khronos [med h], som var personifikasjonen av tid. Navnene er forvirrende like, antakelig ikke tilfeldig. Et kjent uttrykk er at tiden sluker sine barn og fortærer alle ting. Khronos – tiden med menneskelige egenskaper – avbildes ofte som en eldre mann med langt, grått skjegg. I renessansekunsten holder han ofte ljàen, som viser til årets syklus og innhøsting – eller kanskje mer abstrakt til livets høst.

I verket *Minneportretter* har kunstneren Ann Kristin Aas sirlig og presist sagt ut formene til visne, råtnende *høstblader* i tynn trefinér. I et stort felt på veggen, og som drysset ned på gulvet, ser vi de imperfekte, deformerte formene i all sin forgjengelige skjønnhet. Mens vårknopper signaliserer nytt, friskt liv, symboliserer det brune høstløvet avslutning og hvile – likevel med lovnaden om en ny vår.

På norsk henger ordet tid sammen med tidevann, vekslingen mellom flo og fjære. Tidsrommet mellom to høyvann eller to lavvann er cirka 12 timer og 25 minutter, det vil si et halvt månedøgn. Ved nymåne eller fullmåne er forskjellene størst. Allerede på 1600-tallet viste Isaac Newton at tidevannet var en følge av gravitasjon. Fenomenet skyldes månens og solens tiltrekning på vannmassene i havet. Tiltrekningen avhenger av avstanden, og er sterkest på den siden som vender mot månen. Vannet strømmer mot det punktet som har månen i senit. Den lunefulle månen er derfor et vanlig symbol på tiden.

Motivene i stillebenmalerier er nesten alltid mer enn bare det du ser; her lades hvert falne kronblad og krokete eplestilk med budskap som skal avkodes. Blomster og frukt er jo nettopp stille liv, for langsomme til at menneskets sanser kan følge dem. Men de er forbigående. En blomsts flyktige tilværelse fra spire til muld er som et menneskeliv i kortversjon, og det såkalte

vanitasmotivet skulle minne om alle jordiske tings forgjengelighet. Ofte finner vi flere hint til tiden som går i slike malerier. Slangen, snikende og avventende, er et tidssymbol. Hodeskaller likeså; tydeligere kan vi vel nesten ikke få det fortalt: Husk hvilken vei det går. Ta derfor vare på årene.

Årene avtegnes i trærne, som vokser i stammetykkelse og legger på seg ring for ring. Årringene, som trofast gjentas og gjentas, er et vakkert bilde av tiden. Mer sanselig kan den vel ikke bli.

VII – Å FRYSE TIDEN

Vi ønsker alle å sette noen slags spor, som kan leve videre og bevitne at vi har vært her. Om det så er i form av å bli portrettert, utrette noe med vår signatur på, skape oss et slags ettermæle eller bare å opptre i etterkommeres minner, handler det om å trosse en begrenset varighet. Stoppe klokka.

Gamle byprospekter, malte portretter og levende tanker nedtegnet i dagbøker opptrer litt som *frosne øyeblikk*. De er dokumenter, men også ladet med ønsker og forventning. Her er vi, slik vi en gang var; se oss! Vår ungdom og vårt verdensbilde var virkelig en gang. Kjenner du deg igjen, eller er vi utdaterte? Vi streber mot å være tidløse. For all del, ikke glem oss.

Hårsmykkene og hårbroderiene fra 1800-tallet er dypt personlige. Med fantastiske fletteteknikker, tryllet man frem øresmykker, ringer og halskjeder, enten av egne lokker som gave til den utkårede, eller av håret til en nylig avdød og kjær som man ønsket å bære med seg videre. Disse smykkene og veggdekorasjonene opptrer for vårt nåtidsblikk som både levende og døde, og de er sanselige på en svært direkte måte – de lukter, og de er hårete taktile. Men også bak glass fascinerer de, med former som minner om DNA-molekyler og frøbelger, og med tuster som avslører det kroppslige ved fibrene.

Fotografi er en annen måte å fryse tiden på. Marko Vuokolas monumentale diptykon av et fossefall lar oss komme helt nært motivet som her virker fremmedgjort; de frådende vannmassene står helt stille og dråpene ligner stivnet glass. De to eksponeringene har et uvisst tidsintervall mellom seg, det kan være et millisekund eller mange minutter, og fossen vises i to forskjellige øyeblikk.

VIII – TIDSLAG

Stratigrafi er en disiplin innen geologien som behandler lagdeling og alder i sedimentære bergarter. Den er på en måte studiet av rekkefølger. Yngre berglag ligger alltid over eldre. I bakken vi går på finnes ulike tider – til stede samtidig – lag på lag under føttene våre. Et av de mest spektakulære stedene slike tidslag brettes ut foran øynene på oss små mennesker, er ved El Hornocal, det såkalte fjortenfargede fjellet, nord i Argentina.

Multiple tidslag legger opp til komplekse fortellinger. En kunstner som effektivt og tankevekkende benytter seg av en slik strategi er Paul Scott. Det innerste, eldste laget i hans verk *Cumbrian Blue(s) Palestine Gaza (airport)* fra 2014 er en gjenbrukt porselensasjett i serviset «Palestine», produsert på 1830-tallet av Adams Pottery. I et lag utenpå har Scott lagt et bilde av en utbombet flyplass. På porselenshimmelen ser vi et militærfly. Kontrasten mellom den romantiserende, vestlige forestillingen om et eksotisk Palestina og det grelle bildet av en, for oss, mer dagsaktuell situasjon, er tydelig politisk.

Ved å kommentere og appropriere eldre verk, ideer og forbilder, kan kunstnere skape interessante uttrykk som gjør at betrakteren må grave litt nedover i egne lag av referanser. Gudinnen Venus som fødes ut av bølgene og reiser seg fra et stort kamskjell, er nok et kjent bilde for mange. Men utenpå en slik nærmest arketypisk form, har keramikker Irene Nordli påført tykk, rosa lusterglasur som klumper seg rundt og renner nedover gudinnekroppen. Den opprinnelige, ganske daterte sensualiteten dekkes til av en forsteinet, nyere overflate. Uttrykket i Nordlis *Pink Venus* er både bløtkakekitsch og feministisk.

I broderiet *Djevelen fra Oslo* (2014) av Kristine Fornes spøker fortiden som en forvridd speiling av nåtiden. Hun lar Oslo domkirke, som er bygget på 1690-tallet, stå på grunnen til Hallvardskatedralen fra 1100-tallet, Oslos første domkirke, i dag mulig å se som ruiner i Gamlebyen. Grunnmur mot grunnmur vokser de to kirkene ut fra en slags felles tidsakse i Fornes' broderi, den ene opp ned for den andre. Oppe i høyre hjørne finner vi en gjengivelse av steinrelieffet som populært kalles Oslodjevelen. Her ser man en menneskeskikkelse som angripes av en løve og en drage. Relieffet antas å stamme nettopp fra den gamle Hallvardskatedralen, funnet i utgravninger og murt inn i fasaden til den nyere kirken.

Hvor mange lag av tid finnes ikke i vår *egen* katedral, Nidarosdomen! La oss anse den som en utvidet del av vår utstilling. Ta også med Klemenskirken fra

1000-tallet, sensasjonelt avdekket av arkeologer for tre år siden, som også viser seg å hvile oppå enda eldre bebyggelse fra vikingtid. Svimlende, ikke sant?

IX – I DITT SINN

I sin tretusensiders lange roman *På sporet av den tapte tid*, skrevet mellom 1913 og 1927, utforsker Marcel Proust hvordan fortiden har etterlatt seg spor i nervecellene våre, i form av kaotiske minner. Det sies at Proust arbeidet på alle delene av verket samtidig; siste kapittel i syvende og siste bind ble skrevet like etter første kapittel i første bind. Han flyttet hele tiden på avsnitt underveis mens han stadig husket nye minner fra livet sitt; romankarakteren Marcel er å anse som et selvportrett. Verket formidler opplevelsen av tiden som flyter av gårde, opplevd innenfra et menneskes psyke. Og her inne, i vår alles grå hjernemasse, finnes endeløse rom fylt av navn, assosiasjoner, dufter, valg, gjenstander, møter og tankerekker. Altså erfaringene og minnene som *utgjør oss*.

Her i Trondheim foregår banebrytende forskning på menneskehjernens opplevelse av tid. May-Britt og Edvard Mosers nobelprisvinnende forskningsteam ved Kavli-instituttet har nå oppdaget hva som foregår i det lille nervesenteret *lateral entorhinal cortex* i hjernen vår. Signalene i dette senteret, som man hittil ikke har kjent funksjonen til, forandrer seg *hele tiden*, slik at det er vanskelig å finne noe mønster. Men nettopp det faktum at signalene er kaotiske, flyktige og foranderlige, fikk forskerne på tanken at de kunne ha noe med tid å gjøre. Og konklusjonen til Mosergruppen, så langt, er at i LEC kodes tidsopplevelse, minner, og erfaringen av begivenheters rekkefølge. Deres nye studie avdekker hvordan dette cellenettverket tolker og plasserer tidsaspektet ved hendelser. Tiden kodes ikke objektivt og generelt, men subjektivt, ut fra den pågående opplevelsestrømmen. Nå stemmer altså vitenskapen godt overens med filosofien, litteraturen og kunsten, gjør den ikke!? En eventuell velfortjent ny nobelpris, kan Moser dedikere til 300-tallets Augustin, som skrev:

Så er det altså i mitt sinn jeg måler tiden. Jeg må ikke la mitt sinn insistere på at tid er noe objektivt. Når jeg måler tiden, måler jeg noe i mitt sinns nåtid. Enten er det dette som er tiden, eller så vet jeg ikke hva tid er.

Vet *du* nå hva tid er? Ikke jeg heller, jeg er frydefullt forvirret. Men tonen fra kontrabassen som settes an hvert minutt, gjør meg hele tiden bevisst tidens gang. Lyden stammer fra videoverket *Mind is Moving IV* av musiker Michael Duch og billedkunstner Jeremy Welsh. Stykket er komponert av Michael Pisaro. Musikk er generelt en fordeling av tidssekvenser, noe vi i dette entimes lange verket får demonstrert i ytterste forstand. Før du går inn i sidegalleriet og opplever dette verket på nært hold, beveg deg litt frem og tilbake sidelengs

foran Edith Lundebrekkes *Dreiel I* og *II*. Det er din bruk av tid, gjennom at du beveger deg, som setter disse to arbeidene i sving. De er rytmiske og pulserende, rett og slett musikalske. Men det er *du* som er utøveren.

X – Å FORVALTE TIDEN

Helge Jordheim, professor i kulturhistorie, karakteriserer den helt nye tida vi lever i nå – koronakrisen – med treffende ord:

Kanskje kommer historikere som skriver om den i fremtiden til å kalle den noe helt annet. Den store innestengingen, eller slutten på flyalderen. Eller det grønne skiftet. Et av de spennende, men også skremmende kjennetegnene ved nåtiden er at vi ikke vet hvordan den ender. Eller hvilken fremtid den leder oss inn i. (...) Det forunderlige er at tiden synes å gå både veldig fort og veldig langsomt. På den ene siden er det akkurat som vi bare sitter og venter, på at krisen skal gå over, eller at den skal begynne for alvor. Ventetid er vanligvis langsom, en litt retningsløs tid. Men på den annen side, beveger omgivelsene seg i et heseblesende tempo. Det kommer stadig ny informasjon, om karanteneregler, forskrifter, krisepakker, mulige vaksiner, forbud og påbud. (...) Det er som om vi sitter i stormens øye. Og her blir vi sittende en stund.

Hvordan bruker man tiden godt? Hva er den mest verdifulle tiden? Igjen vil jeg vise til romanen *Momo – eller kampen om tiden* av Michael Ende. Her overtaler de gråkleddede tidstyvene folk til å kutte ut unyttige, resultatløse aktiviteter, og arbeide raskere – for slik å spare tid. Den oppsparte tiden settes automatisk inn på en konto de lover skal gi avkastning. Hadde du bare begynt å spare for tjue år siden, ville saldoen din nå vært mer enn det tidobbelte av din levetid. Synd, men det er ikke for sent hvis du begynner med én gang. Kort ned på tiden du bruker hos din gamle mor, og slutt for all del å sitte og stirre tankefullt ut av vinduet! Problemet for de i fortellingen som lar seg overtale av tidstyvene, er at de føler seg tomme og tappet. Dagene blir kortere og kortere. Uansett hvor mye man sparer, blir det aldri noe igjen. Og før man vet ordet av det er ukene og årene omme.

Unntakstilstanden vi nå er inne i kan gi oss nye perspektiver på hvordan vi har brukt tiden tidligere. Kan den få oss til å slå oss mer til ro, jage mindre, være mer fornøyde med det vi har, her vi er og de vi er her med? Kan langsomheten få oss til å ta et mer bevisst ansvar for det vi er satt til å forvalte? Forfatteren Anne-Cath Vestly har et nydelig uttrykk for den stunden du *ikke* fyller med noe: Måpetid. Kanskje vi skulle tillate oss mer måpetid.

Ikke alt kan rasjonaliseres. Et orkester låter vel ikke bedre om musikerne spiller raskere og mer effektivt. Det samme må gjelde omsorg for barn og syke. *De timene som teller, er de som ikke telles*, skal pedagog Karlheinz Geissler ha sagt.

Geisslers ledesetning fremheves av Trond Berg Eriksen på de siste sidene av hans bok *Tidens historie*, der forfatteren selv også slår fast at det varige og langsomme krever et forsvar i vårt samfunn, uten at det slår over i en romantisering av det førindustrielle, eller rettferdiggjør latskap.

I Kari Steihaugs strikkeinstallasjon *Rewind* (2002) synliggjøres tiden gjennom tilbakespuling. Den strikkede kjolen rekkes opp, maske for maske, av en sakte motor som stiller plagget tilbake til sitt utgangspunkt. Tiden og ressursene som kreves for å produsere klærne vi har på oss til enhver tid, arbeidsforholdene de produseres under, samt gjenbruk og resirkulering er store og viktige temaer verket legger opp til. På et mer undrende nivå, kan *Rewind* også gi et bilde av menneskelivet, der maskene tilsvarende den rennende sanden i livets timeglass.

Som små kloder, ligger Veslemøy Lilleengens 52 skinnende jordkuler i bakkehøyde i denne avdelingen. De kunne vært Vårherres klinkekuler, kanskje, formet av sikre og omsorgsfulle hender og med en meditativ tålmodighet som gir verket en både ydmyk og stolt tilstedeværelse rommet. Råmaterialet er jord fra kunstnerens hjemplass, jord som er pløyd av flere generasjoner jordbrukere. Verket *Heimstavn* er en stille hyllest til dette livsviktige arbeidet. Gårdsarbeid lar seg ikke styre av klokka like mye som det må innrette seg etter naturens og årets sykluser. Jordkulene berører slik noe dypt innarbeidet og opprinnelig ved menneskets tilværelse. Teknikken Lilleengen har brukt er japansk, eldgammel og svært tidkrevende, og kalles Hikaru Dorodango. 52 kuler er mange. Og selv om de ligner på hard, polert stein, er de skjøre og kan lett gå i stykker. *Heimstavn* kan si noe om det å høre til, både på et gitt sted og i den lange rekken av mennesker før og etter deg.

XI – TIDEN SOM FORTÆRER

Den store vassen av klart glass, som står inntil veggen i denne avdelingen, er innsatt med en *stein*, et uroelement som skaper spenning. Sprekker vil kunne oppstå gradvis, og glasset kan krakelere. Eller vassen kan alternativt – i et uvisst øyeblikk – plutselig bryte totalt sammen. Eksplodere, gå i tusen knas. Spenningen er materielt bokstavelig, men også knyttet til verkets kritiske midlertidighet. Det virker statisk, men er egentlig en hendelse som foregår foran øynene på oss. Kunstneren Maria Bang Espersen leker med uforutsigbarheten. Det uunngåelige vil skje, men *når* vet heller ikke hun. Hvis alt du ser her og nå er glasskår...ja, da har det skjedd.

På samme vis tærer tiden som går på alt levende. Kanskje ville vi ikke vært urolige dersom vi visste hva slutten innebærer. Om den er endelig eller om en annen tidsdimensjon setter inn.

Korte insektliv, kranier og hårarbeider tar i denne utstillingsavdelingen rollen som symboler på alle tings forgjengelighet. Men har du tenkt på at sorgen over noen som har blitt borte for oss, mest av alt kommer av hengivenhet og kjærlighet? *Smerten* er resultat av noe vi aldri ville vært foruten, og er slik forbundet med selve *meningen med livet*.

Kort tid etter bortgangen til sin venn Michele Besso, og mindre enn en måned før sin egen død, skrev Albert Einstein i et kondolansebrev til familien Besso:

Så har han forlatt denne merkelige verden litt før meg. Det betyr ingenting. For oss troende fysikere er skillet mellom fortid, nåtid og fremtid bare en illusjon, om enn en hårdnakket sådan (21. mars 1955).

XII – MYSTERIET

Tiden forblir på mange måter et mysterium. Visst kan hjerneforskere oppdage nye tidskoblinger mellom nerveceller og fysikere bevise at tiden går hurtigere på fjellet enn i lavlandet (ja, det skyldes visst gravitasjonen). Men tidens fullstendige formel har vi til gode å finne. Den unndrar seg stadig vår trang til oversikt og kontroll. Kan hende vi mennesker må bli etisk mer velutviklede for å kunne forvalte sannheten om tiden?

Uendelighet er en svimlende størrelse. Hva er evigheten? Kanskje det ikke er *evigvarende* tid, men tid uten varighet. Noe tidløst.

I den greske matematikken ble uendelighetsproblemet først oppdaget med de irrasjonelle tallene. Pi, for eksempel, er et slikt såkalt surdtall. Vi kjenner det for enkelhets skyld som 3,14, men desimalene slutter aldri:

3,141 692 653 589 793 238.... Pi er på ulike måter vevd inn i universet, i alt som har med sirkler å gjøre; i planetenes baner, elektromagnetiske bølger, elvers buktninger, fargene i nordlyset, strukturen til DNA, pyramidene i Egypt.... I Beret Aksnes' herværende kunstverk ser vi et utsnitt av pi som et kaotisk sett fargepunkter. Tallene fra 0 til 9 har fått hver sin farge. Øyet finner ikke noe mønster, ikke noe system; pis desimaler går jo ikke sirkel, repeteres aldri, slutter aldri. Bildet er derfor bare åpningssetningen i en uendelig historie.

Menneskesinnet blir lite i møte med mysterier som dette. Store tall og tidsvarigheter har blitt brukt, blant annet i hinduismen, for å inngi respekt for gudene. Guden Brahma lever eksempelvis i 100 Brahma-år, som hvert har 360 Brahma-dager. Hver Brahma-dag blunker guden Vishnu 10 000 ganger, og hvert blunk varer i 12 000 gudeår som hvert igjen består av 360 menneskeår. Perspektivet blir så ufattelig at alle protester og eget initiativ forekommer nytteløst.

Det mystiske er, om vi tillater oss å la oss overvelde, uhyrlig vakkert. Fordyp deg i kaos, i det uutgrunnelige og altfor store. Visst er vi små i forhold til tiden, som den enorme kraften den er.

Fysiker og kosmolog Stephen Hawking forener det rasjonelle med det mystiske i avslutningen av sin bok *A Brief History of Time* (1988). Hawking var ateist, men brukte gudsbegrepet for å beskrive den store meningen med, eller sannheten bak det grenseløse universet og alt i det. Han skriver at

(...) hvis vi virkelig oppdager en fullstendig teori, bør den i tidens løp kunne bli begripelig i store trekk for alle, ikke bare noen få vitenskapsmenn. Da vil vi alle,

filosof, forskere og vanlige mennesker kunne være med på å diskutere spørsmålet om hvorfor det har seg slik at vi og universet eksisterer. Finner vi svaret på det, ville det være menneskefornuftens endelige triumf – for da ville vi kjenne Guds mening.

Nå har du kommet rundt; denne løkken i din tidsspiral er sluttet, og du er på et vis tilbake der du startet. Men vi kan vel trygt si at du ikke er *helt* den samme som i sta.

Takk for at du har lyttet til denne lydovisningen. Det har vært en glede å få bli med på din tidsreise.